

The thesis of Kunakhovich's work focuses on the concept of the public sphere, but takes the view that culture and cultural institutions became central to communication between the state and society. He argues that, despite the control exercised by the communist state in terms of freedom of expression, there was still space for diverse discourse and practices within the public sphere. This space could be found in the form of culture as a form of expression for the elite as well as culture as a form of politics, and could be examined by how this impacted the relationship between the state and society. He explores this thesis throughout the chapters of his book, highlighting how culture as a form of communication became a sort of political actor for both the people and the state. This made for a complex and multifaceted relationship between the two. He delves into this relationship by analysing various aspects of cultural life in Poland and East Germany, looking particularly at the media, cultural institutions, religious communities, and everyday interactions between the public and the state. In doing so, this work contributes and broadens our understanding of the concept of the public sphere within the context of Cold War-era Poland and East Germany and provides a deeper perspective on the role it played within the dynamics of the relationship between the state and society.

In terms of the structure of this book and his research, Kunakhovich presents his comparative study in chronological order. This is one of the work's strengths. It allows for the overall argument to develop naturally, showcasing the impact of the public sphere and opinion on how the Party approach changed or adapted throughout the timeline of this study. Kunakhovich's writing is clear, making complex theoretical and historical material accessible to a broad audience.

Overall, *Communism's Public Sphere* provides new insights into the nature of how public and political discourse interacted and influenced social life under the communists. By questioning current historiographical views on how these discourses were viewed and approached under totalitarian regimes, Kunakhovich provides a nuanced analysis that highlights the complexities of the public sphere and cultural milieu in East Germany and Poland.

Emma Taylor

DOI: <https://doi.org/10.54681/c.2024.2.13>

TILL HILMAR, *Deserved. Economic Memories after the Fall of the Iron Curtain*, New York: Columbia University Press, 2023, 263 s.

Jak si lidé interpretují radikální ekonomické změny a jaký vliv mají tyto změny na jejich identitu, sociální status a vnímání spravedlnosti? Na tyto otázky se

snaží odpovědět Till Hilmar ve své knize *Deserved, Economic Memories after the Fall of the Iron Curtain*, která se věnuje procesu post-socialistické transformace v zemích střední a východní Evropy. Autor přistupuje k tomuto tématu s využitím konceptu morální ekonomie a paměťových studií, a v tomto rámci provádí srovnávací analýzu mezi Československem (Českou republikou) a východním Německem.

V úvodu knihy Hilmar poukazuje na dominantní směr současného výzkumu post-socialistické transformace, který se podle něj soustředí převážně na politicko-ekonomické procesy a dějiny elit, ale opomíjí perspektivu „zdola“ – tedy každodenní zkušenosti lidí, kteří byli svědky a účastníky těchto změn. Autor proto navrhuje obrátit pozornost k otázkám, jak běžní lidé různých profesí vnímali a hodnotili proces transformace, jaké symbolické významy ekonomickým změnám přikládali a jak tyto změny ovlivnily jejich životní dráhy a osobní příběhy.

Východiskem Hilmarova výzkumu je koncept morální ekonomie, který kombinuje ekonomické a kulturní dimenze společenského života a nahlíží na ekonomickou činnost spíše z hlediska jejích morálních než materiálních aspektů. Tento přístup, inspirovaný pracemi Karla Polanyiho a Edwarda Palmera Thompсона, zdůrazňuje, že ekonomické změny nejsou jen otázkou materiálních zisků či ztrát, ale zasahují hluboko do morálních struktur společnosti. Ekonomické transformace nejsou tedy neutrální, ale ovlivňují hodnoty, normy a vztahy, které lidé považují za spravedlivé a legitimní. Hilmar tvrdí, že radikální změny ve fungování ekonomiky se vždy odrážejí v proměně sociálních vazeb, vztahů a morálních významů, což je patrné zejména v dobách krizí, kdy se ustálené hodnotové systémy hrouťí nebo dramaticky mění.

Aby tuto hypotézu ověřil, Hilmar provedl rozsáhlý kvalitativní výzkum, který zahrnoval 67 rozhovorů s lidmi, kteří v mladém věku zažili pád socialistických režimů a následnou ekonomickou transformaci. Jeho výzkum se zaměřil na dvě profese – zdravotnictví a strojírenství – jež podle něj představují genderově a profesně rozdílné pohledy na transformaci. Zdravotnictví je typicky vnímáno jako pečující, tradičně ženské povolání, zatímco strojírenství je technický a mužsky dominantní obor. Autor touto volbou ukazuje, že různé profesní a genderové pozadí vedlo k odlišným zkušenostem s transformací a k různým narativům o tom, jak změny vnímali a hodnotili. Zdravotníci a zdravotnice, kteří se transformace účastnili, byli často konfrontováni se změnami ve financování, organizaci práce a s novými očekáváními, zatímco inženýři se museli vypořádat se zánikem velkých průmyslových podniků a s nejistou budoucností svých profesí.

Důležitým prvkem Hilmarovy analýzy je také koncept kolektivní paměti, který hraje klíčovou roli při interpretaci minulých ekonomických změn a krizí.

Hilmar čerpá z teorie Maurice Halbwachse, který zdůrazňoval, že naše vzpomínky na minulost jsou formovány sociálními vztahy a kontextem, v němž žijeme. Vzpomínky na ekonomickou transformaci v Československu a východním Německu tak nejsou jen osobními zkušenostmi, ale jsou součástí širších kolektivních příběhů, které odrážejí kulturní a sociální prostředí těchto zemí. Hilmar zkoumá, jak si lidé konstruují svou identitu a sociální postavení v rámci kolektivních narativů a jak tyto příběhy ovlivňují jejich vnímání spravedlnosti, zásluh a sociálního uznání.

Podle Hilmarova ekonomické transformace narušují zaběhlé způsoby chápání sociálních vztahů a vyvolávají otázky týkající se morální legitimacy a individuální odpovědnosti. Lidé si tedy vytvářejí představu o svém místě ve společnosti nejen na základě svého ekonomického postavení, ale také skrze kulturní představy o tom, co je považováno za spravedlivé a zasloužené.

Přestože Hilmarova kniha přináší cenný vhled do studia transformace z perspektivy „zdola“ a obohacuje paměťová studia o přístup morální ekonomie, některé aspekty jeho práce mohou působit problematicky. Například se zdá, že Hilmarovi je kontext východního Německa bližší než situace v Československu, což se projevuje v některých závěrech jeho komparace. Přestože legitimně staví svou analýzu na mnoha společných rysech obou zemí, jako je vysoká míra industrializace, vzdělanost a kvalifikovanost pracovní síly, jeho interpretace situace v Československu může být místy příliš optimistická. Hilmar tvrdí, že zatímco východní Němci zažívali hospodářský rozklad, prudký nárůst nezaměstnanosti a růst mezd, Česká republika se mohla těšit relativní stabilitě průmyslu a nízké nezaměstnanosti, byť za cenu nízkých mezd. Tento závěr však neodráží skutečnou hloubku ekonomického propadu, který Československo zažilo během první dekády transformace.

Další problematický aspekt knihy souvisí s její strukturou. Rozhovory, které tvoří klíčovou oporu výzkumu, jsou čtenářům představeny až ve druhé třetině knihy, přičemž první třetina (z celkových 185 stran textu) je věnována teoretickému úvodu, který zahrnuje značné množství odkazů, citací a pojmových definic. Toto detailní teoretické zázemí může čtenáři působit problémy při udržení pozornosti a orientaci v textu. Rozhovory, které měly být ústředním pilířem Hilmarovy knihy, se tak objevují až po rozsáhlé teoretické expozici.

Dalším bodem je výběr profesí, které autor zkoumá. Zdravotníci a inženýři představují důležité a reprezentativní skupiny v procesu transformace, ale Hilmar ne zcela vysvětluje, proč si vybral právě tyto dvě kategorie. Na základě jeho analýzy se může zdát, že některé jiné profese, jako například učitelé nebo pracovníci v sektoru služeb, mohly poskytnout další cenné pohledy na transformaci a rozšířit autorovu komparativní analýzu.

Závěrem lze říci, že i přes některé nedostatky a složitou strukturu je Hilmarova kniha cenným přínosem pro studium transformace a paměťových studií. Přináší hlubší porozumění tomu, jak lidé ve střední a východní Evropě zažívali a interpretovali radikální ekonomické změny, a nabízí inspirativní příklad toho, jak lze kombinovat morální ekonomii s kolektivní pamětí, aby bylo možné pochopit složité procesy společenských a kulturních transformací. Hilmarova kniha ukazuje, že transformace není jen ekonomickým procesem, ale zasahuje hluboko do kulturních struktur společnosti a ovlivňuje to, jak lidé vnímají spravedlnost, zásluhy a své vlastní místo ve společnosti.

Kateřina Fuksová

DOI: <https://doi.org/10.54681/c.2024.2.14>

VOJTĚCH KESSLER, JOSEF ŠRÁMEK, 3. 7. 1866 – bitva u Hradce Králové. „Válka Němců s Němci“ v české historické paměti, Praha: Havran, 2024, 234 s.

Vojtěch Kessler působící v Historickém ústavu AV ČR a Josef Šrámek z Muzea východních Čech v Hradci Králové v popularizační knize vydané v řadě „Dny, které tvořily české dějiny“ nakladatelství Havran sestavili velmi zajímavou mozaiku různých pohledů na jednu z klíčových událostí (nejen) českého 19. století. Příběh královohradecké bitvy z 3. července 1866 převyprávěli v úzké vazbě na její reflexi a komemoraci v 19. až 21. století.

Pokud by čtenář očekával, že kniha bude pouhým faktografickým popisem příčin, průběhu a významu hradecké bitvy, byl by velmi zklamán, protože kniha představuje kombinaci celkem 17 kapitol, z nichž každá přináší trochu jiný úhel pohledu, jímž autoři nahlíží na celou prusko-rakouskou válku z roku 1866. Čtenář proto ve výsledku nemusí číst knihu celou tradičním způsobem od začátku do konce, ale vybírat si třeba jen některé kapitoly či poměrně volně přeskakovat mezi kapitolami, které jsou pro něj atraktivnější.

Některé kapitoly jsou psány spíše tradičním způsobem dějin vojenství, a přinášejí tedy mnohdy velmi detailní popisy bojových operací, faktografické výčty jmen velících důstojníků atd. – např. v kapitole 3b) nazvané „Soumrak rytířstva aneb Srážka jezdeckta u Střezetic“ (s. 52n.) nebo v kapitole 7b) „nazvané Krvavá lázeň v lese Svíb aneb Bod zvratu v královohradecké bitvě“ (s. 150n.). Jiné kapitoly nahlíží na dílčí aspekty bitvy, které bývají obvykle spíše opomíjeny – zdařile se to podle mého názoru povedlo autorům např. v kapitole 3a) nazvané „Počet padlých koní mluví za vše“ aneb o Zapomenutých obětech prusko-rakouské války“ (s. 40n.), když nepřináší jen výčty padlých zvířat, ale pokouší se uchopit význam koní v hradecké bitvě v co největší šíři, která tak